

Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija 1851–1922

Mano tėvas Juras, nors prastas ūkininkas ir tik skaityti, biskelį* rašyt ir lenkiškai kalbėt mokėjo, buvo kelis metus Bartininkų valsčiaus vaitu ir savo kampe guodojamas** ir teisingas žmogus. Mano tėvas iš patyrimo po lenkiškų ponų arba sulenkėjusių Lietuvos bajorų (Gediminų Bartininkuose, kunigaikščių Puzinų Pajevonyje ir k.) baudžiavas žinojo labai daug apie visokius baudžiauninkų vargus apipasakoti. Jis mokėjo ir daugel atsitikimų iš praėjusių laikų mūsų krašto žmonių, taipogi daugelį pasakų, mįslių ir t. t., ir aš jam ir jojo atminčiai esmi kaltas įgaivinimu mano širdyje meilės į mūsų tautos praeitį ir lietuvių. [P. 11]

[1851–]

Kūdikystės metai praėjo man tarp visokio naminio darbo vasaromis ir mokyklos – žiemomis. Dar dabar mielai atsimenu, kaip, didoku jau vaikėzu būdamas, su kitais vaikais, būdavo, rudenyje, susėdę ant žirgų, jodėme didžiu būriu piemenis svetimų kaimų „vaikyti“, botagais pliaukšėdami, „vaji olia“ rėkaudami, šiaudadūšiais, smalabambiais, degutpilviais ir k. juos pravardžiuodami. Šitie „vaikymai“ man visados atrodė kaip rudimentarinės kovos, kaip karas *en miniature* [miniatiūroje] iš senovės lietuvių laiko. Lenktynės, imtynės, rimavojimas, ritinys ir kiti žaislai, toki jau kaip ir pas senovės trojėnus, iš jaunystės laiko man iki šiandien atminime liekti.

Drauge su pasakomis apie „kryžiokus“*** piliakalniai jau nuo pat mažų dienų mano akis ir širdį prie savęs traukė. Netoli nuo Ožkabalių, Piliakalnių kaimo laukuose, pas Rasius yra gražus piliakalnis, nuo kurio patsai kaimas praminta. Šitą didį, labai gražų, neišpasakytai dailioje, ramioje vietoje ant daubos kranto palei Aistos upę stūksantį kalną¹ aš jau nuo jaunystės pradėjau lankyti dar suvis instinktinį užuojausmą jam turėdamas ir nežinodamas, kas jį, kada ir [iš] kokios priežasties supylė, tik iš mažo jau buvau girdėjęs pasakojant apie užkerėtas ir uždarytas jame labai dailias mergas; jog jis buvęs supiltas sterblėmis ir kepurėmis; jog jaučiai, kuriais bandyta jis išarti, nugaišę, ir t. t. Pajevonin su tėvais į atlaidus važinėdamas, vėliau susipažinau su Pajevonio piliakalniu, dar vėliau – su Kaupiškių arti Prūsų sienos, Rudaminos, Lakynų ir k. Ant šitų kalnų, galiu drąsiai sakyti, susitvirtino mano lietuviškumas. [P. 12–13]

* Biskelį – truputį. (Red.)

** Guodojamas – gerbiamas, branginamas. (Red.)

*** Kryžiokai – kryžiuočiai. (Red.)

¹ Piliakalnis stovi Mažeikių – dabar (1908) Jono Auštos – lauke. Pirm daugelio metų vienam vaikiniui šventadienį, namon pro kalną grįžtant, pavakare išėjus iš griūnančio kalno galo kokia pana su šunyčiu ir prašius, kad jis ją pabučiuotų. Ale jos burna buvus kaip rupūžės, tai jis bijojęs ją bučiuoti. Ji prašius, kad ją bučiuotų per skepetaitę, bet jis nesutikęs. „Jeigu tu, – sako, – būtum mane pabučiavęs, tai aš ir tu būtume laimingi ir būtum mane vedęs.“ Tada užtrenkus duris ir išnykus. Kiti matę naktimis kokius ponus ar kareivius po kalną vaikščiojant. Žmonės pasakoja, kad kalne esą „sklepai“, juose – pinigai, senoviški ginklai ir t. t. Ant kalno griovos galo viršuje nuo šiaurės gilumoje 1 meterio atrasta kaulai kokios 15–16 metų mergaitės. Pasakojama, kad iš to galo pasirodanti merga. Seniau, prieš kokius 7–8 m., pro šitą griūvantį piliakalnio galą apačioje plaukė Aista, kuri pavasariais vis nugrauždavus kokią jo dalį, todėl kalnas griūdavęs. Tada Aista vieną pavasarį ėmus ir permetus savo lovį toliau į rytus, kuriuomi ir dabar plaukia (16.IX.1908). 1907 m. pietų krašto šone rasta kyšant senoviškas geležinis kirvelis.

[~ 1863]

Dabar, jau pramokęs pas daraktorius skaityti, aš uoliai pradėjau dalyvauti šventadienių rytais namiškių giedojime iš kantičkų, ypač kad turėjau gerą, gražų balsą. Taip, būdavo, po Naujų metų giedant „Ant meto naujo apsiliejo krauju“ ir t. t., kad užrėksiu, tai net visame bute skamba. Bet kantičkose vietomis ir poezijos nemenkai randasi. Atsimenu:

Lapkritis medžių lapus nuplėš kaip plaukus,
Pavasaris gražiais žiedais rėdo laukus...

Kartą jau vakare, lovoje gulėdamas, ėmiau giedoti. Motina tai girdėdama, linksmai tarė:

– Tai bus Jonukas dailus kunigėlis, o koks gražus balselis.

Į tai tėvas sako:

– Giedok tu, giedok ir renkis į kunigus eiti. Ale žinok, vaikeli, kad kunigu būti negali neromytas*.

– Kaip tai? – sakiau. – Aš mačiau kuilius, bulius romijant, ale kad žmones romytų – pirmą kartą girdžiu.

– Taigi, vaikeli, kunigus romija... <...>

Prisiartino 1863 m. lenkų maištas. Kadangi Bartininkų parapijoj dvarininkų labai mažai buvo, tai bažnyčioje patriotiškų jų demonstracijų su dainomis „Boże coś Polskę“, „Z dymem pożarów“ ir k. giedant negirdėta, tik buvo plačiai kalbama, kad laukiama atvykstant jiems pagalbon tūlo Garibaldžio, kurio paveikslą galima buvo matyt ant pirktinių sagtučių. <...>

Rudeniop mirė Karalkrėslio dvaro arendatorius Šabunevičius. Vieną vakarą jo lavoną keliu per Ožkabalius į Bartininkus lydint, daugybė kaimo gyventojų buvo susirinkusi žiūrėt – nes lydėjo naktį su švyturiais – ir ant kalno ties Milančiais giedojo:

Ojczyzna naša, wilkas poną neša,
Neśe per aglyną, sudraskė jam klyną... [P. 13–14]

[1871–1877]

Šeštoje klasėje esant, ant Velykų nusiasmdė žydėlj, išvažiavome keliese atostogų per Vilkaviškį. Išvažiavus plentu už miesto ir Šešupės ant kalnelio, aš padaviau sumanymą važiuojantiems drauge mokiniams uždainuoti, kad nebūtų nuobodu važiuot, ir, turėdamas gerą balsą, užtraukiau dainą: „Augin tėvas du sūneliu, du sūneliu, augindamas labai džiaugės, labai džiaugės...“ Pasirodo, kad keliaujančių vaikų tarpe tuomet būta ir Vinco Kudirkos, kursai 1871/72 metais buvo antros klasės mokiniu, ir šitą atsitikimą jisai mini „Tėvynės varpuose“ („Varpas“, 1893, Nr. 3), sakydamas: „Aš turėjau gerą balsą ir tikrai buvau paketinės prisidėti (dainuot), tik štai Basanavičius užvedė lietuviškai: „Augin tėvas du sūneliu...“ Rodos, kad kas gerklę užėmė iš gėdos. „Chłop“, – pamislįjau sau lenkiškai ir, nuleidęs nosį, tylėjau.“ Mat buvo nutautėjęs... [P. 17]

[1869]

Birželio 1 d., trečiadienį, sėdėjau „koze“* 2 valandi drauge su Samueliu Tuvin'u, žydėliu, už tai, kad vėlokai vakare buvova nuėję pasiklausyt levų** riksmo pas mūsų matytą jau menažeriją***, kuri iš Suvalkų

* Neromytas – nekastruotas. (Red.)

* Kozas – kalėjimas. (Red.)

** Levas – liūtas. (Red.)

buvo čion atvykus. Nežinia kas, pamatęs mudu apie menažeriją uždraustu laiku vėlai vaikščiojant, pranešė gimnazijos direktoriui, kursai nubaudė mudu, „kozan“ pasodydamas. Kitą dieną Tuvin'as, apleidęs gimnaziją, Kalvarijon išvažiavo. [P. 18]

Mokslas man sekėsi gerai, nes aš, kaip sakoma, turėjęs „gerą galvą“, todėl ir visose klasėse buvau pirmutinis mokinys, o pereidamas iš klasės į klasę, gaudavau dovanų knygomis. [Išvardijamos gautos knygos.] Ypač klasiškosios kalbos sekėsi man gana lengvai suprasti, ir aš draugų tarpe buvau visados malonėtas dėl jų pažinties. Taipogi ir literatiški mano uždaviniai rusų kalbos žvilgsniu visados užsipelnydavo pagyra, ir, VI-je klasėje būdamas, kaip jau minėta, buvau įgijęs gero stilisto vardą.

Iš visų gimnazijos meto mokinių tik vienas tuomet Petras Kriaučiūnas iš Papeškių buvo lietuviškos kalbos tyrinėjimu užsiėmęs – būtent žodžių rinkimu žodynui. Viename viešame gimnazijos „akte“ jisai skaitė lietuvišką J. Kochanowskio vienos giesmės vertimą, kas pirmą kartą toje gimnazijoje atsitiko. Šitas stiprus savo tautystėje lietuvis, su kuriuomi man vienus metus drauge gyventi, o vėliau draugauti teko, pabaigęs gimnazijos mokslą, Seinų seminariją ir dvasišką akademiją Peterburge, bet nejausdamas savyje pašaukimo į kunigus, metęs sutoną, tapo klasiškų ir lietuviškos kalbos mokytoju toje pat Mariampolės gimnazijoje ir vėliau ne vienam jaunadvasiui įkvėpė karštą meilę į savo pavargusią tautą ir josios kalbą. Daugiausiai jo dėka lietuviystė atgaivinta Suvalkų gubernijoje. [P. 20]

Gimęs ir užaugęs tyrai lietuviškame kampe, aš jau nuo mažų dienų po tėvų įtekme buvau pradėjęs savyje lietuvišką gaivinti dvasią. Pirmos lietuviškos knygos – išskyrus „Aukso altorių“ ir „Garbę Dievo“, – kurios mano rankosna pateko, buvo M. Akelaičio rašytas veikalėlis „Swejka Marija ir gyvenimas Panos Szwencziausios“ (Wilniuje, 1860), kun. J. Dovydavičiaus „Sziauleniszkis senelis“ (Wilniuje, 1860) ir kun. Aleknavičiaus „Pasakos, pritikimai, weselos ir giesmės“ (Wilniui, 1861). Pirmi dvi knygi dėl jų skaisčios kalbos ir vėliau ne kartą dar skaičiau. Antroje klasėje būdamas, pradėjau, nors menkas, daineles rašyti, vėliau ir lenkų kalba, ir gana daug buvau prirašęs, bet paskui beveik visas sudeginau; tik vienas Lenartavičiaus „Pavasario“ (Wiosna) vertimas buvo spausdintas 1882 m. „Lietuwiszkoje ceitungoje“. Antroje ar trečioje klasėje būdamas, pradėjau lietuvių dainas užrašinėti, iš mokinių girdėtas. Trečioje klasėje esant, man teko susipažinti su Duonelaičio „Metais“, iš kun. J. Čėsnos gautais, su Mickevičiaus, o vėliau ir su Syrokomlės (Kondratavičiaus) poezijomis. Šito pastarojo melancholiškos dainos ypač man patiko. „Konradą Valenrodą“, Syrokomlės „Margier“ daugybę kartų skaičiau ir kuone viską iš atminties atkartoti buvau išmokęs.

Pirmąsias žinias iš lietuvių praeities nuo mano tėvo įgijau. Tai buvo žinios apie mūsų krašto baudžiavą ir k. Vėliau Strykowski „Kronika polska, litewska, žmódska“ (Królewiec, 1582) buvo mano vadovu. Guagnini, Długosz'as, Kromeras ir kiti kronistai, o vėliau Kraševskio raštai turėjo didelę į mane įtekme, ir aš gimnazijoje dar būdamas patogia buvau su lietuvių istorija susipažinęs. [P. 20–21]

[Po 1874]

Medicina man labai patiko, ir aš noringai ėmiausi darban, bet ir nuo senesnių įpročių man sunku buvo atsiskirti. Ypač lietuvių tautos praeitis, kurios pažinimui jau nemaža laiko buvau pašventęs, ir mediku tapus man iš galvos išėiti negalėjo. Darbus laboratorijoje ar klinikoje atlikęs, aš ir vėliau dar vis trūšiausi neretai bibliotekose, ką tik įgriebdamas apie Lietuvą skaitydamas. Tokiu būdu nors mediciną pabaigiau ne menčiau už kitus, bet, Aiskulapui ir Lietuvai podraug tarnaudamas, negalėjau tapti tokiu vaistytoju, koku būčiau tapęs visą tą darbą ir laiką vienam tik Aiskulapui pavesdamas. [P. 23]

*** Menažerija – žvėrių rodymas juos vežiojant narvuose. (Red.)

[1878]

Iš studentavimo laiko mano gyvenimo nuotikų yra išlikę pas mane užrašų tik iš 1878, mažiau iš 1879 m. Paduodu čia juos, pradėdant nuo 1878 m., kada buvau IV-me kurse, ir toje kalboje, kaip buvo įtraukta. Iš jų matoma, kas tuomet man rūpėjo. <...> Gegužės <...> 10 d.: „Wydać okólnik do nauczycieli wiejskich i księży w celu zbierania podań, zabobonów, pieśni i t. d. Uskutecznić przy pomocy dyrektorów dyrekcyi naukowych“; <...> 22 d.: <...> „Wydać pieśni ludowe z przekładem w „Извѣстія общества Естествоиспытат. природы, антропологии и этнографии“ <...>. Liepos 12 d. užrašyta iš tautinės medicinos dar niekur neskelbta šitokia užžadėjimo formula, kurią vartojęs tūlas prūsų lietuvių žynys anapus Stalupėnų, gydydamas „palaimintu“ vandeniū Šilbalių Lenkaitį, kuriame, sako, sėdėjęs ledokas: „Tėve mūsų (pūtė bonkon su vandeniū). Omen, omen, omen (pučia). Tegul atjoja šventas Jurgis ir nuneša per jūres mares, kur geležies nekala, kuolų nekala, tvorų netveria“ ir t. t. Rugpjūčio <...> 14 d. užrašyta iš Vaičiaičio lietuviški vėjų vardai: šiaurys – Jovušas, pietų – Pundušas, rytų – Merkeušas ir vakarų – Tarteušas. [P. 25–26]

[1875]

Pirmame medicinos kurse 1875 m. būdamas, gavęs stipendijos ir turėdamas pinigų kelionei, atsimenu, buvau parvažiavęs Kalėdų – ne Velykų, kaip rašo d-ras V. Kudirka, – atostogoms namon. Apsilankiau Mariampolėje, buvau gimnazijoje, mokinių vakarėlyje ir, pamokoms prasidėjus, kartą užėjau į Vinco Staniškio lietuvių kalbos pamoką, rodos, IV klasėje. Atsinešęs drauge tuomet tik ką pasirodžiusią Geitlerio knygą „Litauische Studien“ (Prag, 1875), pasisveikinęs lietuviškai su mokiniais, su mokytojo pritarimu perskaičiau jiems eilių posmelį iš „Anykščių šilelio“, atkreipiant jų atidą į lietuvių kalbos grožybę, pakartojau lakštingalos balso pamėgdžiojimą: „Jurgut, kinkyk, kinkyk, paplak, paplak, važiuok“, – ir t. t, ir kitų paukščių, iš ko Vincas Kudirka, tuomet tos klasės – ne V, kaip jis rašo – mokins, klausydamas buvo pasipiktinęs, apie ką jis „Tėvynės varpuose“ („Varpas“, 1892, Nr. 3) praneša. Staniškiui šitoks mano su mokiniais pasielgimas, kaip lietuvių demonstracija gimnazijoje, nepatikęs, nes ir jis pats silpnas buvo lietuvis...

Kaip aukščiau paminėta, ir medicinos mokindamasis, nuo lietuvių aš neįstengiau atsiskirti. Dar 1875 m. pirmame medicinos kurse esant, lenkų laikraštyje „Niwa“ (zeczyt [sąsiuvinis] 8, str. 618–623) buvo apskelbta Kirkoro straipsnio „O pierwiotnej Słowiańszczyźnie“ mitologiškosios dalies mano kritika. Šitas menkas rašinys jau tuomet pakėlė mane kolegų akyse... Kaip gimnazijoje būdamas, taip ir universiteto laiku per atostogas buvau įpratęs rinkti dainas, pasakas, priežodžius, mįslius ir k. Dainų kelios buvo vėliau laikraštyje „Mitteilungen der Litauischen litter[arischen] Gesellschaft“ (1880, 3 Heft, S. 114) ir atskiriami po vardu „Ožkabilių dainos“ Tilžėje (1884) ir Shenandoah Pa (1902, 2 tomu, 420 dainų). Pasakos buvo pradėta spausdinti tose pat „Mitteilungose“ („Fragmenta mythologiae“, 1884, 8 Heft, S. 57 ir Heft 10, S. 7 sek.), o vėliau „Lietuviškų pasakų“ Shenandoah 1899–1902 du tomu, „Lietuviškų pasakų įvairių“ Chicagoje 1903–05 keturi tomai išleista, be to, dar „Iš gyvenimo vėlių bei velnių“ Chicagoje 1903 m. atspausdinta. „Ožkabilių mįslių“ dalis tilpo tų pat „Mitteilungų“ 1885, 10 Heft, S. 19. [P. 28–29]

[1879]

Laikinai persikėlęs į Vilkaviškį, gyvenau pas Mošinskį ir gydžiau P. Jastrzębskienę. Liepos 29 d. P. Kaz. Jagniątkowska, rodos, iš delno pranašavo man „światną przyszłość“ [šventišką ateitį]. Liepos 29 d. su Ant. Gelgaudu antrą kartą savo gyvastyje peržengiau Lietuvos sieną ir apsilankiau Prūsų Eitkūnuose.

Rugpjūčio 4/16 d. buvau pas kun. Bakūną Vištytyje ir mačiau už versto nuo miestelio ant sienos Vištyčio su Nebūtkiemio lauku milžiniško didumo akmenį, ant kurio, sako, sėdėjęs Perkūnas. [P. 30]

[1880]

Pro Černovicus pravažiuodamas, pirmą kartą pastebėjau baltuojant Karpatų kalnus, iš dešinės geležinkelio pusės stūksančius, kurie visą mano domesį* saviepi pritraukė: iki šiolei aš nebuvau matęs tokių milžiniškų, tokių dailių kalnų. Įdėmiausiu dalyku man pasirodė ta kalnų ypatybė, jog jų viršūnės iš tolo – ar tai iš Rumunijos tyrų, ar nuo Dunojaus krantų į jas žiūrėsi – atrodo tarytum iš mažesnių, smalesnių ir bukesnių *karpų* suaugę. Jau kelionės laiku šito kalno vardas man visai rodėsi lietuvišką etimologiją turįs.

Sausio 10 d. jau buvau Bukarešte ir, viešbutyje „Dacia“ pernakuvojęs, kitą dieną nuvažiauvau į Džiurdževą (Giurgiu), kur teipogi hotelyje „de S. Pétersbourg“ teko nakvoti. Sekančią dieną anksti rytą leidausi tolyn. Mano bagažą vienam turkui ant rogelių Dunojaus ledu už 16 frankų bepervežant – kitokios komunikacijos tarp Giurgiu ir Rusės (Ruščuko) Bulgarijaj žiemos laiku nėra, – man teko *per pedes* [pėsčiomis] eiti ir beinant atsiminti lietuviškųjų dainų Dunojaus. Jau tada aš patsai savęs klausiau: argi *šitą* tad platųjį Dunojų mūsų dainos taip dažnai mini, ir jeigu *taip*, tai *kada* mūsų senoviškos dainos su šita milžiniška upe susipažinti galėjo? [P. 31]

Gavęs birželio 9/21 d. iš pastoriaus Jakoby pakvietimą į „Lietuv[išką] literar[išką] draugiją“ Tilžėje įstoti, sekančią dieną rašiau draugijos valdybai, kad ji užsiimtų populiarių – ypač Duonelaičio, Daukanto ir k. – raštų išleidimu, o Jakoby'ui Klaipėdoje išsiunčiau 11 dainų. Man pradėjus į lietuviškus laikraščius rašinėti, 1880 m. „Nauj[ajame] keleivyje“ apskelbta mano straipsniai „Atsiminkim!“, „Rubežiai ir skaitlius Lietuvos tautos“, „Kam teks tėvynė mūsų“ ir k. Birželio 16/28 d. išsiunčiau Einariui Klaipėdoje Norkaus „Dainą apie arielką“, „Kur dingo, Lietuva, tavo didybė“ ir k., ir viskas tame laikraštyje buvo atspaudinta. 1881 m. „N[aujajame] keleivyje“ patalpinta mano rašiniai „Apie kryžiuokus“, „Apie įsteigimą Ragainės pilies“, o M. Šerniaus „Lietuv[iškoje] ceitungoje“ – „Birutė“. Toje pat „Lietuv[iškoje] ceitungoje“ 1882 straipsniai „Apie lietuvišką mokslo draugystę“, „Vai pabuskie, o Lietuva!“, „Apie senovės Lietuvos pilis“, kursai raštas vėliau „Aušroje“ visas atspaudintas tapo. Šitieji raštai drauge su d-ro Jurgio Sauerveino straipsniais ir dainelėmis įgabeno tuomet kiek lietuviškos dvasios į Prūsų lietuviškus tik iš vardo laikraščius, ir tūli jų, kaip „Apie įsteigimą mokslo draugystės“, buvo labai meilingai ir Lietuvoje priimti. Kiti vėl raštai, kaip „Apie senovės Lietuvos pilis“, negalėję būt spausdinami iš tos priežasties, kad jie per daug aštriai kryžiuočius užkabinėję, o tuomi pat ir tūlių laikraščio skaitytojų ir paties redaktorius Šerniaus užgaulioję jausmus. Ne tik Šernius, bet ir Einaris tuo laiku prisidingėjo kryžiuočius užkabinėti – dėlei vokiečių baimės... [P. 35]

[1882]

Prisiartino nauji 1882 metai. Laikinais liekant Bulgarijaj, tuomet dar manyta darbuotis pagal išgales literatūros srityje. Taip sausio 18/30 d. mano užrašų knygutėje pažymėta, kad tą dieną buvę į dienraščio „Порядокъ“ redakciją Peterburge rašyta apie Balabanovo propozicijas, regis, dėlei ministerijos kabineto sudėties. Sekančią dieną įrašyta tie darbai, kuriuos atlikti ketinau. Čia juos paduodu toje pat kalboje, kaip jie paminėta: „Jeśli czas pozwoli, napisać: 1) traktat o Geto–Dakach podług zebranych materiałów i badań własnych; 2) Литовский миф dla „Порядка“ [Jeigu laikas leis, parašyti: 1) traktatą apie getus dakus pagal surinktą medžiagą ir savus tyrinėjimus; 2) Lietuvių mitą dienraščiui „Порядокъ“ <...>.]“

* Domesys – dėmesys. (Red.)

Prūsų lietuvių laikraštijoj taipogi rašinėjau, daugiausiai „Lietuviškoje ceitungoje“. Šito laikraščio N 12-me d-rui Jurgiui Sauerveinui sumanyką padavus įsteigti prūsų lietuvininkams „mokslo draugystę“, aš ilgame straipsnyje, kovo 26 d. rašytame, karštai parėmiau jojo sumanyką, kviesdamas skaitytojus būtinai tokią draugiją įsteigti. Šitas mano straipsnis buvo N 15 paskelbtas ir „Nauja[ja]me keleivyje“ pakartotas. Baigdamas jį, aš rašiau: „Trūskimės, broliai! Iš tos sėklos, kurią mes Lietuvoj išbarstysim, išaugs gražūs vaisiai. Kada jau mes į dulkes pavirsim, jei lietuviška kalba bus tvirta pastojus, jei per mūsų darbus Lietuvos dvasia atsikvošės, – tąsyk mums ir kapuose bus lengviau, smagiau ilsėtis, o mūsų dvasios gėrėsis savo darbu draugystėje mūsų prabočių, stiprių Lietuvos apgynėjų ir mylėtojų!“ Šitas straipsnis padaręs gilaus įspūdžio, ir į jį tuojau atsiliepė – tarp kitų – Jonas Šliūpas. [P. 38]

Nenorėdamas daugiau Bulgarijoj tarnauti, aš liepos 13/25 d. laišku į d-rą Mollovą atsisakiau nuo tarnystės. Tuo tarpu tos pat liepos 30 d. d-ras Filipovičius telegrama iš Cetinės pranešė, kad aš Juodkalnijos valdžios esąs paskirtas gydytoju į Antivari'o miestą ant Adrijos krantų. O sekančią dieną gauta telegrama iš d-ro Mollovo Sofijoje, kad mane paskirta vyriausiu Vidino ligoninės gydytoju (kunigaikščio dekretas iš liepos 22 d.). Turėdamas omenyje tęsti dar toliau medicinos mokslą ir darbą bibliotekose, užsiimant senovės trakų tautystės tyrinėjimu, aš tuo tarpu atsisakiau kaip nuo vienos, taip ir nuo kitos man siūlomos vietos ir kol kas likau Vienoje.

Šiuo metu „Lietuv[iška] ceitunga“ N 32 pradėjo spausdinti mano dar Lom Palankoje rašytąjį veikalėlį „Apie senovės Lietuvos pilis“. Liepos, rugpjūčio ir rugsėjo mėn. Vienoje buvo parašyta: „Vai, pabuskie, o Lietuva“, „Kaip stovi su įsteigimu lietuvių mokslo draugystės“, „Lietuvių mokslo draugystės įstatai“, kuriuos 6/18 rugpjūčio M. Šerniui išsiunčiau, „Lietuvių kunigas ir vokiečių König“, „Lietuvių „Dunojus“ ir rymėnų „Danubius“ ir keli kiti. [P. 40–41]

Apsigyvenimas Pragoje mano gyvenime turi didžiausią reikšmę, kuri ne tik man pačiam yra svarbi, bet iš dalies visai Lietuvai. Čia, neperdėjus galima būtų sakyti, stovėjo lietuvių atgimimo vygė, iš kurios sušvito „Aušra“. Su Praga ir mano paties likimas yra stipriais ryšiais susirišęs.

Jau aukščiau minėta, kad 1881 metais d-ro Jurgio Sauerveino buvo sumanyta įsteigti „Lietuvių mokslo draugystę“. Iš šitos priežasties daugiausiai už jos įsteigimą buvo mano agituota, rašyta „Lietuviškoje ceitungoje“. Matant, kad Prūsų lietuvininkų laikraščių redaktoriai ne visados pritardavo mūsų sumanymams, dargi, kaip M. Šernius, kai kada atsakydavo talpinti arba pradėjus spausdinti kokį straipsnį – pavyzdžiui, „Apie senovės Lietuvos pilis“ – nutraukdavo ir nebaigdavo dėlei vokiečių prisidingėjimo*, kilo mintis įsteigti savą organą, kuriame būtų galima laisvai, drąsiau ką rašyti apie lietuvių reikalus, nežiūrint tų redaktorių bailumo. <...> Todėlei laiškais, gruodžio 26 d. 1882 (sausio 7 d. 1883) m. į Višteliauską ir Mikšą rašytais, aš jiems dviem padaviau sumanyką įsteigti lietuvišką laikraštį Ragainėje po Mikšo priežiūra ir administracija ir, abiejų pritarimą apturėjęs, sausio 23 d. išsiunčiau laikraščio „Aušros“ prospektą drauge su tūlais straipsniais, kaip „Skruzdžių apsilankymas“, ir Baranausko eilėmis „Lietuvos senovės paminėjimas“. Laikraščiu programinę „prakalbą“, rodos, sausio 28 d. rašiau, nes ją Mikšui, prie laiško pridėjęs, kitą, 29, d. išsiunčiau. Noriu čia prie progos vieną tos prakalbos paminėti vietą, kuri mane labai sujudino. Parašęs ją, skaitydamas žodžius „Kaip aušrai auštant nyksta ant žemės nakties tamsybė, o kad taip jau prašvistų ir Lietuvos dvasia!“, graudžiai apsiverkiau ir iš akių byrančiomis ašaromis sušlapinau rankraštį. Tarytum aš tuomet prajaučiau, kad šitie iš gilumos širdies kilusieji žodžiai užgaus jautresnių lietuvių širdis ir sukels juose tėvynės ir savo kalbos meilę, be kurios nė koks tautos atsigavėliavimas negalimas, – taip ir atsitiko. [P. 41–42]

[1883]

* Prisidingėjimas – prisibijojimas, saugojimasis. (Red.)

Apie „Aušros“ atsiradimą kiek plačiau bekalbant, užmiršta tapo paminėti kitos mano Pragoje veikumo išdavos. Ilgai belaukdamas „Aušros“ iš spaudos pasirodant, aš vasario 17 d. išsiunčiau į dienraščio „Новое время“ redakciją I-jį, kovo 15 d. – II-jį ir kovo 29 d. – III-jį straipsnį „По поводу польскихъ радостей“ [Dėl lenkų džiaugsmų]; vėliau, gegužės 10 d., į „С.-Петербургскія вѣдомости“ – straipsnį „Изъ Жмуди“ [Iš Žemaitijos], o birželio 22 d. į „Новое время“ – „Поляки въ Литвѣ“ [Lenkai Lietuvoje]. Visi šitie straipsniai buvo apskelbti. Dar anksčiau, vasario 19 d., buvau išsiuntęs Völkel'ui Tilžėje „Fragmenta mythologiae“, kurie laikraštyje „Mitteilungen der Litau[ischen] literar[ischen] Gesellschaft“ atspausdinta. Gegužės 16 d. padaviau Mikšui sumanymą išleisti pirmąjį „Aušros“ kalendorių. Kaip intensyvus buvo mano 1883 m. veikimas Pragoje, galima suprasti iš to, jog iš ten rašiau 181 įvairiems žmonėms laišku, dažniausiai tarp jų J. Mikšui „su rankraščiais“. Vasaros laiku važinėjau kelis kartus Pragos apylinkėse pasižiūrėti, kaip Kuchelbad'e, Baumgarten'e, Beraun'e, Karlstein'e, Dobrzychovice ir k.

1882 metų vasaros dalį ir rudenį, visus 1883 metus praleidau Vienoje ir Pragoje, trūsdamasi[s] klinikose ir bibliotekose. <...> Visą tačiau atliekamą nuo medicinos laiką pašvenčiau darbui bibliotekose. „Bibliotheca Academiae Vindabonensis“ – universiteto ir „K. k. Hof-Bibliothek“ Vienoje, universiteto ir Čekų muziejaus bibliotekose Pragoje. Gyvenimas Pragoje man buvo naudingas ir todėl, kad čia įgijau tūlas iš čekų patriotų veikimo pažintis jų tautos atgaivinimo dalykuose. Čia tai Pragoje ir Vienoje dabartės gerai susipažinau su senovės trakais – su literatūra apie juos – ir surinkau reikalingos medegos* mano veikalui apie jų tautystę – darbui, kursai tik 1921 m. pasirodė „Lietuvių tautoje“ (kn. III, dalis 1) ir kuriame aš prirodau, jog toji didi senovės tauta buvo ta pati kaip ir lietuviai ir jog mes šiandien esame tik menka liekana, gyva, žalia atauga nuo prasenoviško trakų kamieno. Pragoje, Vienoje, vėliau Budapešte aš turėjau progos arčiau susipažinti muziejuose su archaiologijos radiniais, tarp kitų – ir iš Trakijos ir Dakijos.

Persikeldamas iš Karaliaus aikštės į Vynasodų Palackio gatvę aš nė manyti nemaniau, kad čia mano širdžiai teks pergyventi vieną svarbiausių momentų visame mano gyvenime – karštą meilę. <...> Buvo tai labai daili mergina: vidutinio ūgio, gražios vopios figūros su puikumi biustu, tamsios spalvos labai ilgais plaukais, žalsvomis akimis ir išblyškusiu labai liūdnu veidu, kursai ją darė be galo interesinga*. Ją galima buvo tuomet priskirti prie gražiausių, interesingiausių Pragos merginų. Kaip iš namų sargo patyriau, jį vadinosi Gabriela Eleonora Mohl, čekų vokieitaitė – *Böhmin* [iš Bohemijos]. [P. 47]

[1884]

Šalia Ellės mokinimo lietuvių kalbos, kurią ji visa širdimi buvo pamilusi ir uoliai darbavosi, kad jos pramokus, ir buvo jau mėginus dainas versti į vokiečių kalbą, aš pats, nors labai nuliūdęs ir nusiminęs dėlėi jos sveikatos, ėmiausi čia gyvendamas rūpintis ir lietuvių reikalais. Pirmučiausiai prirengiau spaudon keletą „Ožkabalių dainų“, kurios tais pat 1884 m. Tilžėje išėjo, parašiau du veikalėliu: „Žirgas ir vaikas“ ir „Žiponė bei žiponas“, už kurių atspausdinimą Tilžėje 1885 m. Mauderodei užmokėta 183,50 mark.

Noriu čia prie progos paminėti vieną nuotyki, kurio, Elenoje gyvenant, teko man būti liudytoju, o tai iš trakų-lietuvių laikų pas šios dienos bulgarus dainų gaidos užsilikimą konstatuoti. Kadangi pietų link nuo Balkanų, tikrojoj Trakijoje, javai visu mėnesiu anksčiau nunoksta, ne kaip kalnyno daubose ir kloniuose, todėl kalnuotojo krašto gyventojai, savo naminius darbus atlikę, pulkais eina per Balkanų šukes – Elenos

* Medega – medžiaga. (Red.)

* Interesinga – įdomi. (Red.)

sirtyje per Tverdicą – iš šiaurės į Trakiją ir, ten parsisamdydami ant darbo pjūmenės** metu, užsidirba kasmet gerą skatiką. Ar toksai paprotys tarp Balkanų gyventojų jau buvo ir trakams čia gyvenant – nežinoma. Gana tik tiek, jog šios dienos bulgarų merginos ir moterys, su vyrais eidamos Trakijon ir iš ten, darbą atlikusios, namon atgal grįždamos su kviečių vainikais, ypatingas daineles tą pat gaida dainuoja, kaip ir lietuvių „Vai tu rugeli“ rugiapjūtės daina. Pirmą kartą išgirsti man teko šitą melodiją čia gyvenant vasaros metu. Dainininkėms pro mano namus einant – tai buvo prieš Jonines, – anksti rytą pašokau iš miego, išgirdęs tą taip gerai man pažįstamą gaidą, stebėdamasis, iš kurgi pas mano langus atsirado tos lietuviškos dainos aidas. Langą pravėręs, pamačiau tik krūvą bulgarų merginų, dainuojančių ir einančių su keliais vyrais ir 4–5 asilais, sunkiai drabužiais ir kitais kelionei reikalingais daiktais apkrautais, kuriuos šita keliauninkų kompanija drauge vedėsi. [P. 59]

[1889]

Vasario 16 d. <...> [Ellė] mano glėbyje pasimirė, pragyvenusi 26 metus, 2 mėnesiu ir 23 dienas. Quiesce in pace, carissima mea! [Ilsėkis ramybėje, mano brangiausioji!] – taip aš užrašiau, mylimai mano Ellei akeles užmerkus. Jai persikėlus į kitą, rasi laimingesnį gyvenimą, baisus peršulis, liūdnumas ir nusiminimas mane visą apėmė, nuo kurių aš ilgai, labai ilgai pasiliuosuoti*** negalėjau, ir mano omenyje liko ant visados neužmirštinoji, idealė Ellės esybė ir meilė. Išsipildė jos spėjimas, ką ji savo dienyne buvo rašius: jog pas savo motiną į kapus neilgai trukus iškeliausianti. Tik gaila, kad negalėjo pilnoje to žodžio prasmėje savo tikslo pasiekti – atsigulti šalia motinos neteko jai, nes ji liko svetimoje jai bulgarų žemėje: vasario 17 (kovo 1) d. apie 4 val. po pietų ji tapo palaidota Lom Palankos bulgarų kapinėse. Kadangi katalikų dvasiškio neturėta, tai laidotuvės su bulgarų popais ir jų būdu atlikta. Ant duobės kranto karštą užvožiant, iš užpakalio stovėdamas vienas bulgaras atkreipė mano atidą į reikalą įdėti karstan kokį pinigą, nes pas bulgarus yra dar likęs labai gilios senovės paprotys, kad lavonams, juos laidojant, duodama drauge pinigai – ką aš ir padariau.

Dabar liko velionei, dainos žodžiais tariant, įtaisyti namelius „be langelių, be durelių“ ir pastatyti jos atminčiai tinkamą ant kapo paminklą. [P. 63–64]

Kad nuo to smūgio, kurį man suteikus Ellės mirtis, nors kiek nusiraminus, jį užmiršus ir liūdnumą pravarius, aš dar rudenį 1889 m. pradėjau rašyti monografiją apie Lom Palankos departamento sanitarę padėtį 10 metų tarpe su bulgarų etnografija, kurią buvau gerai pažinęs, ir kelių mėnesių tarpe parašiau „Материяли за санитарната етнография на България“ [Bulgarijos sanitarinės etnografijos medžiaga], kuri tik 1891 m. atspausdinta tapo. Šitą rankraštį į švietimo ministerijos leidžiamojo „Сборникъ за народим умотворения, наука и книжнина“ redakciją nusiuntus, redaktorius dr. Iv. Šišmanov, tuometinis vyriausias ministerijos inspektorius, vėliau ministeris, laišku iš lapkričio 5 d. 1890 m. man rašė, kad šitas mano „puikus veikalas“ esąs kaip vienintelis bulgarų mokslo literatūroje ir pirmas savo pilnumu, mokslo žinių turtingumu ir išdėstymo sistematiškumu. [P. 64–65]

[1897]

Dabar reikėtų paminėti vieną stebuklą, kursai su mano nereguliariais širdies plakimais – aritmijomis vieną kartą atsitiko.

Ant viso ploto tarp marių ir Varnos rytuose, Devnios ežero pietuose ir kalnų, vynmedžiais apsodintų, šiaurėje randasi – kaip jau minėta – daugybė ir gana aukštų kapų, kuriuose silsisi trakų didvyriai, senovės

** Pjūmenė – pjūtis. (Red.)

*** Pasiliuosuoti – išsilaisvinti. (Red.)

Odeso ir jo apygardos gyventojai. Yra tai tyras dirvonas, kuriuo Varnos gyventojai kaip ganyklomis naudojami, kur lapkričio 10 d. 1444 m. Jagėlaitis Vladislovas kovoje su turkais žuvo. Per šią dirvoną eina iš Varnos plentas Dobričo linkui. Nuo Varnos miesto vakarų linkui kokius 3 kilometrus pro kelis kapus pravažiavus, atsiduriame prie vienos „češmės“ (fontanos), kurią kairėje kelio palikę, atvažiuojam pas akmeninį tiltą, rodos, tarp 3 ir 4 kilometro, už kurio kelias biskį aukštyn kyla ir čia, kur plentas į dvi šaki – Dobričo ir Šumnos link – dalinasi, guli tūlam varniečiui Paskaleviui prigulintis didokas „Čatarkchanas“ (smuklė). Prie pat akmeninio tilto iš kairės pusės nuo plento randasi žagariais aptvertas keturkampis plotas, medžiais apaugęs, su vadinama „Paša baba tekėsi“ arba „Kesik baš tekėsi“. Prie vartų tuomet buvo maža grintelė, kurioje gyveno „tekės“* sargas, o viduj to aptverto darželio – akmeninis, apmūrytas, kokį metrą aukštas pailgas kapas (mezara), kalkėmis išbaltytas. Ties numirėlio galva buvo pastatyta skardinė liktarna, kurioje naktimis žvakė žibėjo. Iš tiesės nuo liktarnos pusės gulėjo iš marmulo* padirbta viršutinė žmogaus galvos dalis turkų „čalmos“ pavidale; iš kairės pusės ties numirėlio krūtine buvo padėta skardinaitė aukoms dėti, kurias sargas žiburiui įgyti sunaudodavo. Patsai kapas už kokio žingsnio kito dar akmenine tvorele buvo aptvertas ir aplinkui medeliais apsodintas, ant kurių šakų – ypač iš kairės šalies – kabojo ir ore plevėsavo daugybė įvairių spalvų mažesnių ir didesnių skarmalėlių, nuplėštų nuo rūbų maldininkų, kurie, melddamiesi prie čia gulintio žemėje šventojo, užkabinėdami ant medelių tuos skarmalus, tikėjo ir savo ligas paliekę. Šita vieta yra šventa ne tik turkams, bet ir krikščionims, kur jie atsilankydami dėdavo menkas aukas (5–10 para), prašydami Paša babos – tėvo Pašos – pagelbos įvairiose ligose ir silpnybėse. Ypač gaudavę pagelbą sergantieji „satmà“ (drugiu) ir kitomis ligomis. Kas gi tai buvo per viens tas šventasis ir kada jis gyveno – nieks tikrai nežinojo. Sargas Ali Hussein, senis susikūprinęs, 80 metų, žila barzda ir jau žlibas (turėjo kataraktą) ir kurčias turkas, man pasakojo apie Paša babą, kad jis būk gyvenęs labai seniai, prieš kokius 2–3 šimtus metų ir, nurodydamas į Pašakioj (= Pašos kaimas), kursai netoli nuo čia šiaurės link guli, tarytum manė, kad jis iš to kaimo buvęs. Toje vietoje, kur dabar yra Čatar chan, buvus didelė kova (kavgà), kurioje Paša baba kritęs – jam galvą nukirtę. Nukirstąją savo galvą jis, po pažaste pasiėmęs, dar keliu nuo mūšio vietos iki čion, kur dabar „tekė“ guli, atėjęs ir parpuolęs. Čia jis ir palaidota. Naktyje ties jo galva atsiradęs žiburys, ir nuo to laiko, jį palaidojus, ties jojo kapu sargas vakarais uždega žvakę. Naktyje tačiau numirėlis vaidinąs ir tiems, kurie prie jojo kapo prisiartiną, ką bloga padaręs, apleisdamas kokia neišgydoma liga. Vieną kartą tūlas žmogus apsinakvojęs pas jojo kapą – naktį pakilus vėtra, išgąsdinus jį ir jį šalin nuvijus. Pavasarį – per Jurgines ir kitomis dienomis – čia būna labai linksma, kada Varnos turkai čia susirenka ir visą dieną linksminasi, dainuoja. Anot K. Jireček'o spėliojimo (Cesty po Bulharsku, P. 623), palaidotojo čia žmogaus lavonas buvęs tai Karadža pašos – Anatolijos beglerbego, kurs vedęs turkų kariuomenės kairųjį sparną ir kovoje su vengru Hunyadi buvęs užmuštas.

Ne kartą aš, būdavo, lankausi pas šią kapą, keliu pravažiuodamas. Šių metų rudeniop vieną sykį man atsitiko, su ponija Künstler'iene važiuojant, užsukti čion ir apsilankyti šitame darželyje. Tuomet aš turėdavau labai dažnai širdies aritmiją. Nusikalbėjus apie stebuklus, toji ponija sako į mane: „Padėk čia tamista kokią auką, o pamatysi, kad pagelbės.“ Juokų dėlei, jos paklausęs, į skardinę įmečiau sidabrinę 50 centimų monetą – ir iš tikrųjų kokį mėnesį laiko buvau visiškai liuosas tuo tų aritmijų, širdis buvo rami. Ir kaip netikėti stebuklams!..

Kiek vėliau, jau Bulgariją apleidus, būdamas vasarą 1909 m. Karlsbade, iš mano gero pažįstamo lenko Jono Grzegorzewskio straipsnių laikraščiuose „Słowo Polskie“ ir „Kurjer Warszawski“ sužinojau, kad Varnos gyventojai tūlai Teodorai Ilijevai birželio pabaigoje pasirodęs sapne stebuklingas vaizdas, dėlei kurio ji manius, kad tame Paša babos kape turįs būti palaidotas krikščionių šventasis, todėl, susitarus su kitais bulgarais, naktyje birželio 28 d. ėmus kasti jame, kad suradus relikviją ir ją išgelbėjus nuo turkų.

* Turk. *tekke* – dervišių vienuolynas, bet čia jo nebuvo.

* Marmulas – marmuras. (Red.)

Tokiu būdu jie išgrobstė rastuosius kape kaulus ir k. Kilus dėlei šio įvykio bylai, jon įsikišo ir J. Grzegorzewskis, kursai, išardęs visą dalykų stovį, savo studijoje „Grób Warneńczyka. Badania autentyczności grobu przy 4-tym kilometrze pobojowiska Warneńskiego z. d. 10-go listopada 1444 r.“ (Kraków, 1911), yra įsitikinęs, kad toje „tekėje“ buvęs palaidotas ne kas kitas, tik Jagėlos sūnus Vladislovas, kurį lenkų istorininkai „Warnencyku“ vadina, kursai čia kovoje su turkais lapkričio 10 d. 1444 m., vadovaudamas krikščionių kariuomenei, buvo užmuštas – nukirsta jam galva. Dėlei ištyrinėjimo šito išgrobtos karsto J. Grzegorzewskis, apsilankydamas Varnoje iš priežasties to kapo, rašo: „D-ras Basanavičius, kurį taip labai gerbiu, lietuvis, lenkų auklėjimo ir apšvietimo, pabaigęs Maskvos universitetą, apsigyveno Bulgarijoje, kur buvo valdišku gydytoju, o šalia to užsiiminėjo mokslo darbais. Iš jo folkloro tyrinėjimų daug naudojami vokiečių rašytojai apie Bulgariją ir mes veikalė „Za Dunajem“ išnaudojom. Gausiai išleido savo rūpesniu lietuviškų pasakų. Labai teisingas būdo ir lietuvių patriotas, dabar grįžęs Lietuvon. Būdamas etnologas ir įžymus kraniologas*, aplamai osteologas**, dabartės jei jis čia (Varnoje) būtų, galėtų suteikti neapkainojamą patarnavimą dalykuose karsto likučių suieškojimo pas Varną“ (Kurjer Warszawski z d. 12 września 1909, N 252). O tų „likučių“, dar neišgrobstyti, rasta žemėse, šalia karsto išmestose, tiktai mažas misinginis*** bizantiško stiliaus signosėlis, supuvusio medžio gabalėlis ir trijų žmogaus kaulų dalys: vienas sprandukaulis, vienas aplaužytas blauzdukaulis ir dalis peties kaulo. Visi kiti Teodoros Ilijevos ir jos sėbrų, kaipo relikvijos, buvo išgrobstyti ir paslėpti. [P. 72–73]

[1898]

Birželio 23 d. anksti rytą drauge su Smalakio šeimyna, Raišukyte Morta ir jos motina, Jurgiu Lapinu, V. Storastos šeimyna buvome išvažiavę geležinkeliu Klaipėdos linkui į Dingių girią, kur visą dieną praleidome linksmai dainuodami, šnekučiuodami, alų, kurio buvom nusigabėję, gerdami, užkandžiaudami. Sauerveinas turėjo drauge pasiėmęs su savimi hegzametrais rašytą poemą – rodos, „Nemunyčius“ ir tarpais skaitydavo. Birželio 24 ar 25 d. drauge su Lapinu ir Voska buvau laivą nuplaukęs į Bitėnus, kur, pas M. Jankų apsilankydamas, rūgštaus pieno su musėmis ragavęs, nuėjau apžiūrėti netoli nuo ten Rambyno kalną ant Nemuno su daugybe aukštų senovės lietuvių kapų. Tilžėn sugrįžęs, pavakariais su d-ru Sauerveinu, V. Storosta, Lapinu, M. Raišukyte buvau vaikštynių Jokubynės (Jakobsruh) sode. Birželio 26 d., sekmadienį, susitikova su d-ru Sauerveinu Tilžės lietuvių bažnyčioje, kur, žmonėms šventas giesmes giedant, jis mano atidą atkreipė į giedojimo gražumą ir jo ypatingumą, būtent – prygiškus, lidiškus ir doriškus giesmių tonus. <...> Birželio 28 d. jis ar antrą kartą pas mane „Peterburgo“ viešbutyje apsilankė ir nulydėjo į geležinkelio stotį, kur buvo daug Tilžės lietuvių susirinkę mane išleisti. Jų tarpe buvo ir kun. Jurkšaitis, su kuriuomi tuomet pirmą kartą susipažinti teko, o kursai man įteikė savo spausdinamųjų pasakų rinkinio pirmąjį lanką. Nuo šios Tilžėje asmeninės pažinties su Sauerveinu užsimezgė stiprūs draugiški su juomi ryšiai, kurie iki jam 1904 m. mirsiant dūravo* ir apsireiškė skaitlinguose** laiškuose. Iš Tilžės per Karaliaučių, Dancigą, Berlyną, Vieną, Orsovą sugrįžau namon.

Čia noriu paduoti vieną atsitikimą, apibūdinantį vokiečių santykius su lietuviais, kurio liudytoju pats buvau Tilžėje. Man kartą po Schenkendorfo aikštę pas Tilžės rotušę tarp pardavėjų įvairių daiktų bevaikščiojant ir besidairant, teko pamatyti kokią pavargėlę, kuri skujų šakeles pardavinėjo. Nusipirkęs iš jos vieną skujos šakelę, užkalbinau ją lietuviškai. Žmona nusistebėjo tą kalbą viešoje aikštėje išgirdus ir

* Kraniologas – kraniologijos mokslu užsiimantis asmuo. Kraniologai tiria žmogaus ir gyvūnų kaukolių formą, sandarą, raidą. (Red.)

** Osteologas – kaulų tyrinėtojas. (Red.)

*** Misinginis – žalvarinis. (Red.)

* Dūruoti – trukti.

** Skaitlingi – gausūs. (Red.)

ištarus: „Tai koks ponas, Dievuliau, ir lietuviškai kalba“, – kuo neapsiverkė. Taip buvo užuita* lietuvių kalba Prūsijoje!.. [P. 74–75]

[1893–1905]

Būdamas gamtos mylėtojas, aš ilgą laiką laikiau prie namų kieme, dideliame narve mažą menažeriją: lapę, vilką, kursai pabėgo, keletą paukščių: gulbę, arelį**, pelėdą ir dainose minėtą sakalą, tik gulbę labai trumpą laiką – ji buvo pagauta ant marių kranto po didelės audros. Paleidus kieme laisvai pasivaikščioti vieną kitą dieną, svyruodama ji vaikštinėjo, bet kartą, man nematant, tik ėmus tiesti taisyti sparnus, pasišokėjus, suplesdenus jais, pakilus aukštin, marių link per miestą nulėkus.

Įdėmesnė pelėdos istorija. Iš mažų dienų prie žmogaus pripratus ir prijunkusi, iš narvo išleista ji ir liko laisvai namuose gyventi, dažniausiai tupėdama dieną užmerktomis akimis ant vieno ar kito balkono arba ant mažos kieme trobelės stogo. Pripratusi ryti plaučius arba kepenis, kuriais buvo maitinama, tik ranka parodžius mėsos gabalą, atlėkdavo ir, rėkaudama bu bu, kojų ilgais nagais griebdavo, o atlikusią nuo pusryčių mėsą, užlėkus, pavyzdžiui, kambaryje ant spintos pasidėdavo – kavodavo***. Buvo taip prie namų ir manęs pripratusi, kad, radusi uždarytas duris, rėkaudama savo bu bu, krapštydavo, snapu į duris barškindavo, kad ją vidun įleidus. Į mano rašomąjį kambarį inėjus****, užlėkdavo ant stalo ir žiūrindavo, ką aš dirbu. Taip jai ramiai gyvenant, praėjo koku du metu, bet, rodos, jai ėmė toks ramumas nusibosti ir rasi atgriso vienodas maistas: instinkto vedama, prasimanė pati medžioklę varyti. Vieną kitą kartą buvo pastebėta ant balkonų ir stogų vištų plunksnos ir kaulai, iš to suprasta, kad ji naktį pradėjo mieste medžioti. Kaipogi vieną gražų rytą rasta ji negyva gulint šalia kraujo klanelio pas namų duris su peršauta krūtine. Regimai, imta daboti vištų vagilka ir vakare kur ją pamačius nušauta. Bet ji ir sužeista žinojo, kad reik grįžti, ir, parlėkus namon, kur taip ilgai pragyveno, čia savo dvaselę išleido. Ištikimas buvo paukštis – labai buvo gaila! Šitos didžiosios pelėdos rūšis *Bubo strix*, nuo jų riksmo bu bu bulgarai jas „buchał“ vadina. Iškimštą ir konservuotą jos kūną su įdėtomis stiklo akimis aš persigabenau Vilniun, kur ji Mokslo Draugijoje stovi, tik pastarojo Draugijos kėlimosi iš vieno namų į kitus [metu], deja, jos gražiosios didelės stiklo akys sumušta.

Apie savo darbuotę literatūros srityje Lom Palankos laiku buvo jau kiek aukščiau minėta. Dabar liekti dar pridurti žinią apie tuos veikalus, kuriuos pagaminau Varnoje gyvendamas. Ir taip: 1893 m. išleidau „Etnologiškas smulkmenas“, 1898 – „Lietuviškai trakiškas studijas“ ir „Medegą mūsų tautiškai vaistinkystai“, 1899 – „Prie istorijos mūsų rašybos“ ir „Lietuviškas pasakas mitologiškas“, I-jj tomą; 1900 – „Grovo Kyburgo kelionė“; 1902 – „Ožkabalių dainas“ (2 tomu) ir II-jj tomą „Liet[uviškų] pasakų mitologiškų“; 1903–05 – „Lietuviškas pasakas įvairias“, „Iš gyvenimo vėlių bei velnių“, „Lenkai Lietuvoje“, „Priedelis prie lietuviško klausimo“ ir „Pietario. Iš mano atsiminimų“.

Bulgarijoje esant, mane, kaipo iš Rusijos ateivį, dažnai „rusnak'u“ [rusu] vadinta, bet aš prie kiekvienos progos save lietuviu vadinau. Lietuvių kalbą vartoti visą čia gyvenimo laiką tik vieną kartą buvo pasitaikius proga – rodos, 1881 metais, kada, Lom Palankoj esant, kartą pas mane užėjo tūlas apipliesęs žemaitis pagalbos prašydamas savo tolimesnei kelionei, kurią jis iš Konstantinopolio, pinigų neturėdamas, pėsčias ėjo, o į Konstantinopolį buvo atvykęs tūlame garlaivyje, kuriame jis – neatsimenu, iš kur keliaudamas, – „pečkuriu“ buvęs. [P. 85–86]

[~ 1905]

* Užuita – užguita. (Red.)

** Arelis – erelis. (Red.)

*** Kavoti – slėpti. (Red.)

**** Inėjus – jėjus. (Red.)

Pernai ir šįmet japonams apkūlus rusus ir šiek tiek pakitėjus jų viduje politikai, dabar man pasirodė galimu per Rusijos sieną grįžti Lietuvon, todėl, 29 d. atvykus Tilžen Garliavos aptiekininkui* Kaziu Aglinskui, kurs buvo apsiėmęs mane lydėti laive Nemunu Kaunan plaukiant, liepos 31 d. išplaukėva. Per Jurbarko rusų muitinę laimingai perėjęs, leidausi Kauno link, kur tą dieną apie 12 val. naktį atvykau. Ant rytojaus liepos 20 (rugpjūčio 1) d. išvažiavau Vilniun ir popiet 6¹/₄ čion atvykau. Tą pat dieną neiškenčiau neapsilankęs ant Gedimino pilies kalno.

Ant rytojaus tuojau apsilankiau „Vilniaus žinių“ redakcijoj ir susipažinau su G. Landsbergiu, J. Kriaučiūnu ir k. 3 d. apsilankiau Vilniaus viešojoje bibliotekoje ir muziejuje ir pasipažinau su D. Daugėla ir Dobrianskiu, bibliotekos direktoriais, o pietus valgiau su Petru Vileišiu, Puida ir Kriaučiūnu bajorų vasaros klube. 4 d. persikėliau iš neramaus „Belle vue“ hotelio į Niškovskio viešbutį, kuriame man vėliau ilgai gyventi teko. Tą pat dieną buvau su vizitu pas P. Vileišį Antakalnyje ir Žvėryne – vaikštynių. Nuo 5 d. pradėjau darbuotis viešojoje bibliotekoje. 7 d. vakare pas mane pirmą kartą M. Davainis-Silvestravičius, vienas „aušrininkų“, apsilankė. 8 d. suvalgius vieną grūšę (kriaušę), pasirodė dizenterija, kuri tik 17 d. visiškai pragaišo, ir mano viekas** susilpnėjo. 11d. buvo pasirodžius smarki neuralgija toje vietoje, kur kulipka*** šalia nugarkaulio guli. 13 d. atėjus Dav[ainiui]-Silvestravičiui, susitarėva leidinėt „Lietuvių tautą“. Rugpjūčio 17 d. iš ryto iš Vilniaus Kaunan išvažiavęs, apie 2 val. po pietų atvykau Garliavon pas draugą K. Aglinską. [P. 87]

[1906]

Liepos 11 ir 12 d. susirinkime pas kun. Ambraziejų nutarta leisti Vilniaus gubernijos lietuviams laikraštis „Lietuvis“, man redaguojant. Iš Vilniaus liepos 15 d. išvažiavęs į Garliavą, čia gyvenau iki rugpjūčio 17 d. Čia būdamas, su K. Aglinsku kartą apsilankėva „Pėtnyčios koplyčioje“ (Piažtek), girioje tarp Padainupių ir Digrių kaimų, kur seniau augo „šventasis vuosis“*. [P. 93]

[1907]

Balandžio 7 (kovo 25) d. buvo viena svarbiausių lietuvių atgimimo istorijos diena – Lietuvių mokslo draugijos įsteigimas Vilniuje. Į draugijos įkurtuves buvo susirinkus visa eilė lietuvių veikėjų, iš Vilniaus ir iš kitur suvažiavusių. Mane tuomet išrinkta draugijos komiteto pirmininku. (Įsteigiamasis draugijos susirinkimas L. Gerulio-Giros aprašyta „Liet[uvių] tautoje“, I, p. 149–160.) [P. 97]

Nuo uolaus bibliotekose darbo – rinkimo medegos, tarp kito ko, mano studijai apie levus, – jau apie birželio 29 d. buvau labai nuvargęs. [P. 98]

[1908]

[Vasario] 8 d. buvau dar užsiėmęs Kauno kooperacijos draugijų dalykais ir pabaigęs rašyti apie tai memorialą kitą dieną generalgubernatoriui įteikiau – bet be pageidaujamos pasekmės. 9, 14, 23 d. Mokslo draugijos komiteto posėdžiuose svarstyta „Tautos namų“ klausimas. 18 ir 20 d. taisiau A. Bruožio apie Klaipėdą surinktas dainas spaudon, kurių redagavimą 22 d. pabaigiau. [P. 102]

* Aptiekininkas – vaistininkas. (Red.)

** Viekas – jėgos. (Red.)

*** Kulipka – kulka. (Red.)

* Vuosis – uosis. (Red.)

Kitą, [rugpjūčio 2] dieną po pusryčių buvau Čekų karalystės muziejuje [Pragoje] ir apie 1/2 2 po pietų – pas universiteto profesorių d-rą Jurą Polivką, žinomą folkloro tyrinėtoją, dėlei žinių apie levus čekų ir kitų tautų pasakose. Pavakare – „Jubiliejaus parodoje“. [P. 107]

[Rugpjūčio] 9 d. [Berlyne], ramiai miegojęs, priešpiet buvau „Panopticum“, po pietų – muziejuje „für Völkerkunde“ [etnografijos muziejuje], vakare – žvėryne ypač gyviems levams, kurie tuomet buvo mano folkloro studijų objektu, prisižiūrėti. [P. 107]

[1909]

[Balandžio] 16 ir 17 d., [būdamas Garliavoje,] užrašinėju iš Alzės Vyšniauskaitės dainas. 22 d. grįžau Vilniun. [P. 113]

[Rugpjūčio] 10 d. pas K. Aglinską vakare merginoms dainuojant, nuo jų gražių dainų buvau labai susigraudinęs. [P. 114]

Po pietų išvažiavau Pragon, kur 6 val. atvykau. Sekančią, rugsėjo 20 d. buvau pas folkloristą prof. Polivką ir su juo – Čekų karalystės muziejaus bibliotekoje pas jos direktorių prof. d-rą Čeneką Zibrťą, iš kurio gavau namon imti knygų. 22 d. 9 1/2 val. darbavusi muziejaus bibliotekoje, peržiūrėdamas čekų pasakų rinkinius, kuriuose ieškojau žinių apie levus; po pietų – universiteto bibliotekoje. Sekančią dieną priešpiet – taipogi muziejaus bibliotekoje ir Kinskių sode Smichove – etnografijos muziejuje, popiet – universiteto bibliotekoje. Kitą, rugsėjo 24 d., priešpiet pasidarbavęs universiteto bibliotekoje, po pietų apsilankiau miesto įžymesnėse vietose, ypač „Na male Strane“, „Na Hradčanech“ (š. Vito katedra, Bellevedere ir k.). Sekančią dieną dar apsilankęs „Kral. Vinohrady“, kur aš kadaise gyvenau, ir pas prof. Polivką, paskui Tyno bažnyčioje ir „Rudolfinum'e“, kur buvo paveikslų paroda, 26 dieną po pietų išvažiavau Berlynan. Ant rytojaus jau priešpiet ir po pietų darbavusi Karališkoje bibliotekoje, kaip ir sekančiomis dienomis iki spalio 6 d., kada iš Berlyno išvažiavau. <...> [P. 115]

Spalio 4 d. Edisono fonografų draugijoje pirkau Mokslo draugijai brangų fonografą. [P. 116]

[Spalio] 27 d. „Rūtos“ salėje, Mokslo draugijos posėdžiui pasibaigus, kalbėjau apie žynį Ilgį ir demonstravau Edisono fonografą. 30 d. rašiau laišką į asmeniškai gerai pažįstamą švietimo ministerį Mušanovą Sofijoje, kad pagerintų medegišką d-ro A. Doričo padėtį. [P. 116]

Lapkričio 1 d. drauge su kunigu M. Gustaičiu išvažiavau Kaunan, iš kur nuvykau Garliavon. Oras dar buvo gana šiltas, ir ant rytojaus, girioje ir pagiriais vaikščiojant, galima buvo dar matyt pievose ir girioje žydint antrąsyk įvairius augalus: žąsukus (*primula veris*), šunremunes, vosilkas*, žemvuoges, pienes (*taraxacum*) ir k. 4 d. buvome Zagrados dvare pas Gustaičius, kur aš fonografu užrašiau apie 10 dainų gaidas, taipogi ir Garliavoje užrašiau keletą dainų. <...> Iki spalio 10 d., kada išvažiavau Vilniun, nufonografavau daug dainų, kelias raudas. <...> Lapkričio 15 d. <...> Mokslo draugijos posėdyje „Rūtoje“ demonstravau dainų fonografavimą. 20 d. rašiau kun. A. Dambrauskui laišką dėlei kun. Ant. Savickio biografijos. 22 d. rašiau į „Viltį“ straipsnį „Prie svetimtaučių kolonizacijos Lietuvoje“. Sugrįžus iš Garliavos, visą laiką širdis buvo rami, tik nuo darbo dažnai nemiga.

Gruodžio 15 d. rašant iš sykio pasirodė akyse photopsia, kuri gana ilgai dūravo. 21 d. vaikų vakare „Rūtoje“ rodžiau fonografą; 25 d. pabaigiau rašyt „О литовскихъ народныхъ пѣсняхъ“ – straipsnį, kuris,

* Vosilkos – rugiagėlės. (Red.)

tarp kitų, buvo ukrainiečių kalba jų laikraštyje „Літературно-науковий вістник“ (КиївЛьвів, 1910, кн. XI, р. 218–225) atspausdintas. [P. 116]

[1910]

Vasario 3 d. užrašęs dienyne: „Sudie, Ožkabalai, sudiev, gimtas kampeli! Ar teks dar kada tave pamatyti ir pakvėpuoti tyru laukų ir kalnų oru, gaivinančiu kūną ir dvasią“, – išvažiavau į Vilkaviškį, kur pas A. Gelgaudą pernakojęs, kitą dieną jau buvau Vilniuje. Čion sugrįžęs, 10 d. dalyvavau „Lietuvių tautos“ redagavimo komisijoj ir sekančią dieną – folkloro rinkimo programai taisyti komisijoj. [P. 117]

Balandžio 14 d. atvažiavęs Kaunan, vakare Tilmanso teatre buvau latvės Wiegner-Grünbergienės koncerte ir čia susipažinau su Helsinkių universiteto docentu d-ru Niemi, kursai tuomet buvo atvažiavęs Lietuvon dėlei folkloro tyrinėjimo. Sekančią dieną su d-ru Niemi išvažiavova laivu Veliuonon pas kun. Tuomą, kur, pietų pavalgę, apžiūrėjova miestelį. Aš prirengiau kun. Nezabitauskio, buvusio seniau Veliunos klebonu, ir kitus dokumentus, kuriuos kun. Tuomas padovanojo Mokslo draugijai. Čia pernakoję, sekančią, 16 d. išvažiavova į Seredžių. Pas kleb. Breivą užkandę, nuo aptiekininko Matulaičio tūlus Mokslo draugijos daiktus paėmę, laivu iškeliavova Kaunan, kur vakare, smarkiai lyjant ir žaibuojant, atvykova. Jau ant kranto išlipus, po skėčiu mudviem su d-ru Niemi einant, baisiai sužaubavo, ir žaibas krito žemėn kokius 5–6 žingsnius prieš mus – laimė, kad mus neužgavo. Nuleidę skėtį žemyn, tolyn jau be jo lyjant ėjova. Kitą dieną apsilankiau pas T. Daugirdą muziejuje, pas kun. Januševičių, kanon. Maculevičių. Pietų pas kun. Prapuolenį pavalgius, buvova nuėję į Linksmąją pas jo brolių svečiuosna. Balandžio 18 d. drauge su d-ru Niemi išvažiavova Vilniun, kur jis sekančiomis dienomis studijavo Mokslo draugijoje lietuvių dainas rankraščiuosna. Balandžio 23 dieną gavęs telegramą iš Vilkaviškio apie brolio Vinco mirtį – jis buvo gimęs rugpjūčio 1 d. 1861, pasimirė balandžio 10/23 d. 1910, – sekančią dieną po pietų jau buvau Vilkaviškyje, kur pas Gelgaudą pernakojęs, 25 d. išvažiavau, jojo lydimas, į Bartninkus, kur pusė 9 atvykau. [P. 118]

Gegužės 1 d. atvažiavus [į Bartninkus] taikos teisėjui A. Gelgaudai, sutvarkyta familijos* taryba nepilnamečiams velionio Vinco vaikams ir žmonai Onai iš J. Mažeikos, Kaz. Kerevičiaus, Bran. Vaitkevičiaus ir manęs. Gelgaudas 5 d. grįžo Vilkaviškin, o aš likęs užsiiminėjau sodaunykytė**, gydymu ligonių, kurių labai daug iš visų kraštų atvykdavo, o atspėdamas nuo šitų darbų, užsiiminėjau folkloro studija apie levus, kuriai medegos buvau drauge atsigabenęs. Prabuvęs nuo 15 iki 19 d. Vilkaviškyje ir Virbalyje apsilankęs, pastarąją dieną atvykau Vilniun. Sugrįžęs kitą, 20 gegužės dieną labai daug turėjau darbo, kad net pasidarė vakare sunku galvoje. Man išvažiavus, kaip visados, taip ir šiuo atveju niekas Mokslo draugijos reikalais nesirūpino; visa korespondencija ir k. neatlikta gulėjo! Prie šito dienyne užrašyta: Kada tie mūsų lietuviai pradės daugiau viešais dalykais rūpintis, ne tik savo pilvo reikalais? Kad užsivilkusį darbą nelengva buvo valioti, rodo ir tas faktas: gegužės 24 d. teko net 17 laiškų rašyti. [P. 118]

[Birželio] 18 d., su d-ru Niemi, kurs trūsėsi M[okslo] draugijoje dainas studijuodamas, atsisveikinęs, išvažiavau į Švenčionis, iš kur siauruoju geležinkeliu nuvažiavau į Uteną, iš ten per Vyžonis – į Svėdasus pas kleboną Kazlauską. Sekančią, Sekminių pirmąją dieną pavakare nuvykome pas Taurakalnį už 2 vers[tų] nuo Svėdasų palei Kamajų vieškelį ir į svečius pas Urbanavičių Kraštų kaiman, kur gavau senovinės apikaklinės rinkės (torques) sulaužytos 3 fragmentus. Antrąją Sekminių dieną po pietų išvažiavome per Druskus į Vodonių kaimą blaivininkų susirinkiman, kur, dainų beklausant, žaidimams,

* Familija – šeimyna, giminė. (Red.)

** Sodaunykytė – sodininkystė. (Red.)

šokiams beprisižiūrint, iki vidunakčio laiką praleidome. 21 d. pavakare nuvykome į Slepciškį pas Unt. Braknį, kur vaišinami ir merginoms dainuojant prabuvome iki 12 val. <...> 27 d. peržiūrėjau [Užpalių] bažnyčios archyvą. Pavakare su vikaru kun. Strazdu nuvažiavova Grikiapelių kaiman, kurio miške ant Šventosios upės kranto radau du „milžinkapiu“, dideliais akmenimis aplink apstatytu, bet jau tūlo „prūselio“ išdraskytu. 28 d. išvažiavova su kun. Kazlausku Šimonysna, kur ir nakvojome klebonijoje pas kun. A. Pauliuką. Čia radau d-rą Niemi lietuvių dainas renkant. Visą Svėdasuose buvimo laiką turėdavau kasdien labai daug – po 50 ir daugiau – ligonių, kuriuos peržiūrėdamas, ir ligonių kephalometriją atlikdavau. 29 d. išvažiavau geležinkelio stotin Slavėniškin (pas Kupiškį), iš kur nuvykau Panevėžin, kur pernakojęs, po pietų geležinkeliu nukeliavau Labos stotin, iš kur nuvykau Dambavon, kur seniau „Paūžoliais“ (*Pa + ozoliai*) vadinta ir pas kun. Karbauską nakvojau. Čia buvo tą vakarą kaimiečių teatro mėgėjų repeticija klebono kluone. [P. 119]

Liepos 6 d. grįžau Dambavon pas kun. Karvauską*: čia nufotografavau prie bažnytėlės aržuolą, išmatavau. Šitas medis, rodos, nuo senovės buvęs šventu laikomas – dar ir dabar pasakojama, kad raganos naktimis ant bažnytėlės dažnai savo audeklus velėjusios... [P. 119–120]

[Liepos] 10 d. su kun. Vembre apsilankėva pas milžiniško didumo „Puntuko akmenį“; mačiau taipogi „Anykščių šilę“, iš jaunų pušelių sužėlusį. Kitą, liepos 11d. dar kasinėjau Šeimyniškių kapines; 12 d. po pietų buvau dar kartą kun. Ant. Barausko tėviškėje, pas Ant. Žukausko-Vienolio tėvus svečiuose; iš velionio Anykščių dainiaus brolio Anupro gavau tūlus jo garsaus vardo kunigo Antano rankraščius ir aliejaus spalvomis pieštąjį paveikslą. Į Lagedžius sugrįžus vakare p[anelės] Laskauskaitės labai gražiai dainavo liet. dainas. 13 d. iš ryto sukrovęs iškasenas dviejose skryniose, apie pietus iš Anykščių išvažiavau Vilniun. [P. 120]

<...> Rugsėjo 18 d. išvažiavau Pragon. Čia 19 ir 20 d. pasidarbavęs Čekų karalystės muziejaus ir universiteto bibliotekose, 21 d. važiavau į Dresdeną, kur ant rytojaus buvau Karališko[jo]je bibliotekoje ir paveikslų galerijoje. Kitą dieną apsilankęs Dailės parodoje (I Ausstellung Künstlervereinigung Dresden [I menininkų susivienijimo paroda, Dresdenas]) Dailės akademijoje prie Brühlsche Terrasse, po pietų išvažiavau Leipcigan. Čion atvykęs ir radęs universiteto bibliotekos kataloge keletą man reikalingų folkloro veikalų, 24–26 d. bibliotekoje peržiūrėjau juos ir pastarąją dieną po pietų išvažiavau Berlynan. [P. 120–121]

[1911]

Vasario 1 d. rašiau prašymą į švietimo ministerį, kad duotų Mokslo draugijai subsidijos: 4000 laikinos ir po 2500 r[ublių] metinės, bet šitas prašymas, nors buvo lietuvių atstovo Dūmoje A. Bulotos kiek paremtas, be pasekmės liko. 2 d. susirinkime „Rūtoje“ skaičiau apie levus lietuvių ir kitų tautų pasakose. [P. 121]

Birželio 1 d. buvo Vilniaus lietuvių gegužinė Antakalnio girioje, kur ir aš buvau, žiūrėdamas į jaunuomenės žaidimus. 3 d. pradėjau vėl užsiiminėti viešame Vilniaus knygyne. 15 d. gauta iš Helsinkių Suomų literatūros draugijos (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura) diplomas apie priėmimą manęs tos draugijos nariu korespondentu. 20 d. rašiau straipsnį „Ar lenkų kunigija lenkino lietuvius“. [P. 122]

* Turėtų būti Karbauską. – Red. [„Lietuvių tautos“].

Namieje būdamas, tvarkiau folkloro medegą apie levus, kurią drauge pasiėmęs turėjau. Toks tai buvo maždaug gyvenimas ir gydymosi būdas Karlsbade tuo metu. [P. 123]

[1913]

Sausio 1913 m. rašiau veikalą „Iš krikščionijos santykių su senovės lietuvių tikyba ir kultūra“, kuris gegužės m. pabaigta spausdinti. 1912 m. įstojęs į „Cemento fabrikos bendrovę“, sausio 7 d. 1913 m. su fabrikos direktorium inž. Juodele apsilankiau pas Pamerkių kaimą, Valkininkų vals., cemento fabrikoje, o turėdamas su savim drauge fonografą, kitą dieną Dzegciorių kaime pas Česnulevičių viešėdamas, užrašiau kelias dainas, o vakare fabrikoje susirinkusiems eglėlėn vaikams ir daugybei kitų žmonių rodžiau dainų fonografavimo būdą. [P. 125]

[Lapkričio 12 d.] aš užsukau į Kölną <...>. Ant rytojaus po pietų Berlynan išvažiavęs, čion po 12 v. naktį atvykau ir iki lapkričio 22 darbavau si Karališkojoje bibliotekoje, daug folkloro literatūros peržiūrėdamas. [P. 134]

[1915]

Aš tuo tarpu, besitrūsdamas literatūros srityje, vasario 12 d. užbaigiau rašyt studiją apie levus lietuvių pasakose ir dainose. Vasario 14 d. buvo paskirta dainų vakaras Inteligentų klube, bet, vakare ten nuėjęs, sužinojau, kad vakaro nebūsią <...>. [P. 138]

Birželio 23–26 d. buvo visuotinis Mokslo draugijos susirinkimas Gurevičienės gimnazijos salėje, kur aš 25 d. skaičiau „Apie levus lietuvių ir kitų Europos ir Azijos tautų pasakose ir dainose“ ir sekancią dieną – „Gamta lietuvių dainose ir pasakose“. [P. 138]

[1916]

[Gruodžio 3 d.] atvyko ir pas mane policijos leitenantas su unterofirierium, 2 kareiviais, šautuvais apsiginklavusiais, ir vienu Vilniaus jaunu žydėliu, mokačiu lietuviškai ir lenkiškai, – kratos darytų, kurią ir padarė, paimdami man tūlas mokslo noticas* ir dokumentus. <...> Paimta iš mano tekų daugybė išrašų iš įvairių tautų pasakų apie levus, iš dainų – apie auksą ir sidabrą <...>. [P. 143]

[1918]

[Gegužės] 10 d. pas mane apsilankė kun. J. Tumas, ką tik grįžęs per Vokietiją iš Rusijos, o 14 d. – taip pat grįžęs iš ten kun. A. Sabaliauskas, žinomas dainų rinkikas. 17 d. pradėjau rašyt „Akmens ir žalvario kultūros minėjimas lietuvių dainose ir pasakose“. [P. 152]

Spalių 2–4 d. buvo Mokslo draugijos visuotinis susirinkimas Lietuvos Valstybės Tarybos salėje prie Jurgio prospekto N 13, dalyvaujant labai daug žmonių. Pirmosios dienos posėdyje skaičiau referatą „Apie akmens, vario bei žalvario kultūros minėjimą dainose ir pasakose“. [P. 153]

[Gruodžio] 15 d. „Ryto“ draugijos susirinkime aš skaičiau apie pasakų tyrinėjimo būdus <...>. [P. 154]

[1919]

* Noticos – užrašai, pastabos. (Red.)

1917 m. parašiau antrąją mano studijos apie levus lietuvių pasakose ir dainose dalį, kuri „Lietuvių tautoje“ 1919 m. buvo atspausdinta. [P. 154]

[Birželio] 20 d. pradėjau ir 28 d. pabaigiau rašęs studiją apie kaukus, kuri, kaip „Trakų ir lietuvių mitologijos smulkmenų“ dalis, tapo 1921 m. „Lietuvių tautoje“ atspausdinta. [P. 158]

[Gruodžio] 24 d. gavau „Švyturio“ spaustuveje pirmąjį mano studijos apie levą lietuvių dainose ir pasakose egzempliorių. [P. 159]

[1921]

[Vasario] 20 d. „Lietuvių tautos“ redakcijos komisijoj nutarta „L[ietuvių] tautą“ spausdinti ir joje mano studiją „Apie trakų-prygų tautystę ir jų atsikėlimą Lietuvon“ patalpinti. 23 d. vakare – inteligentų susirinkime lietuvių gimnazijoj dėlei įsteigimo M[okslo] draugijos vardu aukštesniųjų mokslo kursų ir paskaitų rengimo. <...> [Kovo] 6 d. pradėjau rengti paskaitas iš lietuvių mitologijos, kurias buvau apsiėmęs aukštesniuose mokslo kursuose skaityti ir sekančią, 8 d. pradėjau skaityt. Paskaitų kursas apėmė lietuvių dievaičius: Saulę, Mėnulį, Bentį Curchę, Laumes, Vilotę, Navius, Kaukus ir Perkūną. [P. 165]

Jonas Basanavičius, *Raštai: antra knyga*, sudarė Leonardas Sauka, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 171–198.